

अतितीव्र कुपोषित बालकांच्या SAM (Severe Acute Malnutrition)सर्वकष व्यवस्थापनाचे बळकटीकरण करणेबाबत..

Strengthening of end-to-end management of children with Severe Acute Malnutrition (SAM)....

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक: साआवि-४८२१/प्र.क्र.७४/आरोग्य -७
१० वा मजला, गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय संकूल इमारत,
नवीन मंत्रालय, मुंबई - ४००००१.
दिनांक : २३ सप्टेंबर, २०२१.

वाचा :-

१. शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्रमांक : साआवि-२०१७/प्र.क्र. ७६/आरोग्य-७, दिनांक : १८ जून, २०२१.
२. अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा, कुटुंब कल्याण, माता बाल संगोपन व शालेय आरोग्य, पुणे, यांचे पत्र क्रमांक : राकुंकक/बाल आरोग्य/कक्ष-१५ब/NRC-Feedback June-२१/५५४१७-१९/२०२१, दिनांक : १७.०८.२०२१.

शासन परिपत्रक :-

शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्रमांक : साआवि-२०१७/प्र.क्र. ७६/ आरोग्य-७, दिनांक : १८ जून, २०२१ अन्वये आरोग्य सेविका, अंगणवाडी कार्यकर्ती व आशा स्वयंसेविका (AAA) यांच्या समन्वयाने ग्राम पातळीवर माता व बालक यांचे आरोग्य सुनिश्चित राखण्याच्या दृष्टीने वेळोवेळी आढावा घेण्यासाठी सुधारीत सूचना देण्यात आल्या आहेत. तदनुषंगाने, सार्वजनिक आरोग्य विभाग व महिला व बाल विकास विभाग यांच्या समन्वयाने आरोग्य सेविका, अंगणवाडी कार्यकर्ती व आशा स्वयंसेविका यांना कुपोषित बालकांचे व्यवस्थापनाचे आणि सेवा प्रदान करण्याचेही सूचित करण्यात आले आहे. तसेच, “अतितीव्र कुपोषित बालकांचे सर्वकष व्यवस्थापन सर्व संबंधित घटकांच्या समन्वयाने अधिक परिणामकारकरित्या करणे शक्य व्हावे” याकरिता अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा संचालनालय, पुणे यांनी संदर्भाधीन क्रमांक (२) दिनांक : १७.०८.२०२१ च्या पत्रान्वये कळविल्यानुसार राज्यातील आजारी सॅम बालकांना व तीव्र कुपोषित बालकांना वेळेवर उपचार मिळण्यासाठी जिल्हा आरोग्य अधिकारी आणि जिल्हा शल्य चिकित्सक यांच्या स्तरावरून अंमलबजावणी होण्याच्या दृष्टीने पुढीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना देण्यात येत आहेत :-

(१) बालकांची तपासणी व छाननी :

तीव्र कुपोषित बालकांना वेळेवर उपचार मिळण्याकरीता त्यांची वेळेत तपासणी करून, आवश्यकतेनुसार संबंधित आरोग्य संस्थांना सूचित करणे आवश्यक आहे. त्याकरिता जिल्हा आरोग्य अधिकारी व जिल्हा शल्य चिकित्सक या दोन्ही स्तरावर आवश्यक कार्यवाही करण्यात यावी.

(अ) जिल्हा आरोग्य अधिकारी यांच्या स्तरावरून करावयाची कार्यवाही :

- जिल्हा आरोग्य अधिकारी यांची तालुका आरोग्य अधिकारी व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांच्या समन्वयाने प्रा.आ. केंद्र यांच्या कार्यक्षेत्रात अंगणवाडीच्या ठिकाणी आयोजित केल्या जाणा-या ग्राम आरोग्य स्वच्छता पोषण दिन किंवा लसीकरण सत्र यामध्ये संबंधित आशा व अंगणवाडी सेविका याच्या मदतीने बालके बोलावून त्यांची स्क्रीनींग करण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात.
- HBNC व HBYC कार्यक्रमांतर्गत गृहभेटी दरम्यान आशा सेविकांमार्फत १५ महिन्यांपर्यंत भेटी देण्यात येत असल्याने, या भेटी दरम्यान MCP कार्डच्या नोंदीनुसार जर कोणी बालक सॅम व आजारी आढाळल्यास त्यांना पोषण पुनर्वसन केंद्र/बाल उपचार केंद्रात पाठविण्यात यावे.
- बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांच्याकडून बालकांची स्क्रीनींग करण्यासाठी अंगणवाडी स्तरावरून उपकरणे उपलब्ध करून देण्यात यावे.
- संबंधित क्षेत्रातील आरोग्य सेविका, आशा व अंगवाडी सेविका यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व बालके उपस्थित राहतील याची खबरदारी घ्यावी व बालकांची स्क्रीनींग शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्रमांक : साआवि-२०१७/प्र.क्र. ७६/ आरोग्य-७, दिनांक : १८ जून, २०२१ अनुसार दिलेल्या सूचनांनुसार (AAA कार्यप्रणाली) अंमलबजावणी करण्यात यावी.
- तीव्र कुपोषित बालकांना आशा कार्यकर्तीने अंगणवाडी सेविकेच्या मदतीने महिन्यातून किमान एकदा, तर आरोग्याच्या तीव्र समस्या असलेल्या बालकांना महिन्यातून किमान दोन भेट देऊन वैद्यकीय समस्या असलेल्या सॅम बालकांना एनआरसी/सीटीसीला सेवा उपलब्ध करून देण्यात यावी.
- राष्ट्रीय आरोग्य अभियानांतर्गत कार्यक्षेत्रातील वैद्यकीय समस्या असलेल्या सॅम बालकांना पुनर्वसन केंद्राला पाठविण्यासाठी संबंधित आशा कार्यकर्तीला प्रती बालक रुपये ५०/- इतके मानधन देण्यात यावे.

- बालकांची तपासणी वैद्यकीय अधिकारी यांचेकडून करण्यात यावी व त्यातील आजारी सॅम बालकांना पोषण पुनर्वसन केंद्रात दाखल करण्यात यावे.
- तसेच, जिल्ह्यांमध्ये ग्राम बाल विकास केंद्रात (VCDC) उपचार घेऊनही सॅम बालकांची वजनवाढ होत नसल्यास, अशा बालकांना नजिकच्या पोषण पुनर्वसन केंद्र/बाल उपचार केंद्रात तातडीने दाखल करण्यात यावे.
- कोविड-१९ या साथीच्या आजारामुळे पालक बालकांना केंद्रात दाखल करण्यास तयारी दर्शवित नसल्यास, त्यांचे समुदेशन करण्यात यावे.
- बालकांची तपासणी करतांना कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी सर्व मार्गदर्शक व प्रतिबंधात्मक सुचनांचे पालन करण्यात यावे. (उदा :- मास्क लावणे, सोशल डिस्टेंसिंग ठेवणे, हँड सॅनिटायझर इ. चा वापर करणे.)

(ब) जिल्हा शल्य चिकित्सक यांच्या स्तरावरून करावयाची कार्यवाही :

- जिल्हा शल्य चिकित्सक यांनी बालरुग्ण विभागातील बाह्यरुग्ण विभागात येणा-या व आंतररुग्ण विभागात दाखल होणा-या सर्व बालकांची सॅम स्क्रीनींग करण्यात यावी.
- सॅम स्क्रीनींग करण्यासाठी संबंधित पोषण पुनर्वसन केंद्रातील वैद्यकीय अधिकारी, आहारतज्ञ व स्टाफ नर्स यांची मदत घेण्यात यावी.
- सॅम स्क्रीनींग करण्यासाठी संबंधित पोषण पुनर्वसन केंद्रातील उपकरणांचा वापर करणे.
- कोविड-१९ या साथीच्या आजारामुळे सदर बालकांचे पालक जर बालकांना दाखल करण्यास तयार नसल्यास, तर त्यांचे समुपदेशन करण्यात यावे.
- बालकांची तपासणी करतांना कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी सर्व मार्गदर्शक व प्रतिबंधात्मक सुचनांचे पालन करण्यात यावे. (उदा :- मास्क लावणे, सोशल डिस्टेंसिंग ठेवणे, हँड सॅनिटायझर इ. चा वापर करण्यात यावे.)

(२) दाखल करण्यात आलेल्या सॅम बालकांना आवश्यक औषधोपचार :

पोषण पुनर्वसन केंद्र व बाल उपचार केंद्रामध्ये सॅम बालकांना आवश्यकतेनुसार औषधोपचार देण्याबाबत....

- पोषण पुनर्वसन केंद्र व बाल उपचार केंद्रामध्ये देण्यात येणा-या औषधांप्रमाणेच ग्राम बाल विकास केंद्रातही (VCDC) अल्बेंडेझॉल व अँमॉक्सीसिलीन, तसेच मल्टीव्हीटॅमिन यासारख्या आवश्यक औषधांचा साठा अद्यावत ठेवण्यात यावा.
- बालकांचे वजनवाढ योग्यरीत्या होण्याकरीता ग्राम बाल विकास केंद्रात बालकांना देण्यात येणा-या EDNF व पोषक आहारा सोबतच आवश्यक औषधोपचारही देण्यात यावे.

(३) दाखल बालकांच्या मातांना/काळजीवाहकांना बुडीत मजूरी :

- पोषण पुनर्वसन केंद्र व बाल उपचार केंद्रामध्ये दाखल करण्यात आलेल्या बालकांच्या माता व काळजीवाहक यांना प्रति दिन अनुक्रमे रुपये ३००/- व रुपये ६०/- इतकी मजूरी देण्यात यावी.
- शासन स्तरावरून दिलेल्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार पोषण पुनर्वसन केंद्रामध्ये दाखल करण्यात आलेल्या बालकांच्या मातांना व काळजीवाहन यांना रोज प्रति दिवसांप्रमाणे रोख रक्कम बुडीत मजूरी म्हणून देणे.
- सन २०२१-२२ च्या मंजूर पीआपी अनुसार सर्व पोषण पुनर्वसन केंद्रातील दाखल करण्यात आलेल्या बालकांच्या माता/काळजीवाहक यांना रुपये ३००/- प्रति दिवसांप्रमाणे रोख रक्कम बुडीत मजूरी म्हणून देण्यात यावी.
- संबंधितांना बुडीत मजूरी दिल्यानंतर प्रति दिन त्याची नोंद रजिस्टर मध्ये घेऊन संबंधित पालकांची स्वाक्षरी घेण्यात यावी.
- पोषण पुनर्वसन केंद्र व बाल उपचार केंद्रात बालके दाखल केल्यानंतर आहार व देण्यात येणा-या बुडीत मजूरीची माहिती संस्थेमध्ये दर्शनीय भागात लावण्यात यावी.
- सीटीसी व एनआरसी येथे देण्यात येणारी बुडीत मजूरी बालकांच्या पालकांना वेळेत उपलब्ध होईल, याची खबरदारी संबंधित वैद्यकीय अधिकारी/वैद्यकीय अधिकारी प्रा.आ. केंद्र यांनी घ्यावी.

(४) सॅम बालकांना संदर्भ सेवा व डिस्चार्ज बालकांचा पाठपुरावा :

पोषण पुनर्वसन केंद्र व बाल उपचार केंद्रातून डिस्चार्ज झालेल्या बालकांचा महिन्यातून दोन वेळा, अशा चार पाठपुरावा सत्रात बालकांची तपासणी करून सद्यस्थितीची माहिती घेण्यात यावी.

- पोषण पुनर्वसन केंद्रातील डिस्चार्ज बालकांच्या पाठपुराव्याकरीता आशांना प्रति पाठपुरावा रुपये २५/- याप्रमाणे ४ पाठपुरावा सत्रांसाठी एकूण रुपये १००/- प्रमाणे मानधन देण्यात यावी.
- शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, क्रमांक : साआवि-२०१७/प्र.क्र. ७६/ आरोग्य-७, दिनांक : १८ जून, २०२१ अनुसार आरोग्य सेविका, अंगणवाडी सेविका व आशा स्वयंसेविका यांनी दर १५ दिवसांनी एक भेट, याप्रमाणे किमान ३ महिन्यांपर्यंत गृहभेटी देण्यात द्याव्यात.
- विना जोखमीच्या माता व बालकांना गृहभेटी देतांना मध्यम/कमी वजनाची बालके (MUW) व तीव्र कमी वजनाची बालके (SUW) यांना दोन महिन्यांतून किमान एकदा व तीव्र कुपोषित बालके (SAM) यांना महिन्यांतून किमान एकादा गृहभेट देण्यात यावी.

(५) संनियंत्रण व मुल्यमापन :

- **उप केंद्र स्तर :** समुदाय आरोग्य अधिकारी यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील आरोग्य सेविका, आशा कार्यकर्ती व आंगणवाडी कार्यकर्ती यांच्या कामकाजाचा मासिक बैठकीमध्ये आढावा घेण्यात यावा.
- **प्रा.आ. केंद्र स्तर :** AAA च्या उक्त शासन निर्णयानुसार प्रत्येक प्रा.आ. केंद्र स्तरावर आरोग्य सेविका, आशा कार्यकर्ती व आंगणवाडी कार्यकर्ती यांच्या कामकाजाचा मासिक बैठकीमध्ये आढावा घेण्यात यावा.
- **तालुका स्तर :** तालुका आरोग्य अधिकारी व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी त्यांच्या मासिक बैठकीमध्ये वैद्यकीय अधिकारी, प्रा. आ. केंद्र व मुख्य सेविका यांच्या आढावा घेण्यात यावा.
- **जिल्हास्तर :** जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा शल्य चिकित्सक व जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी (बाल विकास) यांनी त्यांच्या क्षेत्रातील कामकाजाचे संनियंत्रण व मुल्यमापन यांचा मासिक बैठकीमध्ये आढावा यावा.

तरी, वर नमूद केल्याप्रमाणे सॅम व मॅम बालकांना वेळेवर उपचार मिळण्याकरिता दिलेल्या सूचनांची अंमलबजावणी करणे व सर्व गरजू कुपोषित बालकांना आवश्यक उपचार सेवा वेळेत प्राप्त होतील, अशा प्रकारच्या दक्षता घेण्याबाबत संबंधितांना सूचित करण्यात यावे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२१०८१२११२५०३४६१७ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(वि. ल. लहाने)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति:-

- (१) मा.मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण महोदयांचे खाजगी सचिव.
- (२) मा.मंत्री, महिला व बाल विकास महोदयांचे खाजगी सचिव.

- (३) मा.राज्यमंत्री, सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण महोदयांचे खाजगी सचिव.
- (४) मा.राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास महोदयांचे खाजगी सचिव.
- (५) अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई-४०००३२.
- (६) अपर मुख्य सचिव, ग्राम विकास व पंचायत राज विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- (७) अपर मुख्य सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- (८) प्रधान सचिव, महिला व बाल विकास, मंत्रालय, मुंबई.
- (९) आयुक्त (आरोग्य सेवा) तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई.
- (१०) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास योजना, नवी मुंबई.
- (११) आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे.
- (१२) सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.
- (१३) संचालक (आरोग्य सेवा-१), आरोग्य सेवा आयुक्तालय, मुंबई.
- (१४) संचालक (आरोग्य सेवा-२), आरोग्य सेवा संचालनालय, पुणे.
- (१५) अतिरिक्त अभियान संचालक, राष्ट्रीय नागरी आरोग्य अभियान, मुंबई.
- (१६) अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा, कुटुंब कल्याण, माताबाल संगोपन व शालेय आरोग्य, पुणे.
- (१७) उप संचालक, सर्व मंडळ कार्यालये.
- (१८) सर्व जिल्हा शल्य चिकित्सक (FWB मार्फत).
- (१९) सर्व जिल्हा आरोग्य अधिकारी, (FWB मार्फत).
- (२०) सार्वजनिक आरोग्य विभागातील सर्व कार्यासने.
- (२१) निवडनस्ती (कार्यासन आरोग्य-७), सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.